گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی

ژمارە ٦٤ – ٢٠٢٥
گۆڤارێکی زانستیی وەرزییە

سەرۆکی ئەکادیمیای کوردی و خاوەنی ئیمتیازی گۆڤار
حەمەسەعید حەسەن

سەرنووسەر
پ. د. موحسین ئەحمەد عومەر

بەڕێوەبەری نووسین
د. پەخشان فەهمی فەرحۆ

دەستەی نووسەران:
پ. د. قەیس کاکل تۆفیق
پ. د. بەختیار سەجادی
پ. د. فەرهاد قادر کەریم
پ. ی. د. ئەحمەد موحەممەد مام عوسمان
پ. ی. د. عەبدولواحید ئیدریس شەریف
پ. ی. د. نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد
د. لەزگین عەبدولڕەحمان ئەحمەد

دەستەی ڕاوێژکاران:
پ. هـ د. میشێل ایزەنبێرگ
پ. د. مارتن ڤان برونسن
پ. د. جەلیلی جەلیل
پ. د. ساڵح ئاکین
پ. د. جەعفەر شێخولئیسلامی
پ. د. عەبدولڕەحمان ئەداک
پ. هـ د. هاشم ئەحمەدزادە

هەولێر/ شەقامی هەڵەبجە
ISSN: 2520- 4106
Web: journal.ka.gov.krd

گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، گۆڤارێکی زانستیی وەرزییە، لەلایەن ئەکادیمیای کوردییەوە دەردەکرێت و بایەخ بە توێژینەوەی کوردی لە بوارەکانی زمان، ئەدەب، دیرۆک، جوگرافیا و کولتووریی کوردی دەدات.
گۆڤارەکە توێژینەوەکان بە زمانەکانی کوردی، عەرەبی و ئینگلیزی بڵاو دەکاتەوە و یەکەم ژمارەی لە ساڵی ٢٠٠٢دا بڵاو بووەتەوە.
ئەم گۆڤارە لەلایەن وەزارەتی خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستیی حکوومەتی هەرێمی کوردستانەوە، بۆ بەرزکردنەوەی پلەی زانستی باوەڕپێکراوە.

* ڕێکخەری کاروباری گۆڤار: ئیمان نەجات ئاغۆک
* دیزاین: هەرێم عوسمان
* ماڵپەڕی گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی:
Web: journal.ka.gov.krd
* ئیمێل: journal@ka.gov.krd
* مۆبایل: 009647508375575

وەرگرتن:٢٠٢٥/٤/٨
پەسەندکردن:٢٠٢٥/٧/١

مەزراندنا گوتنێن مەزنان
د دیوانا (هندەک ژ هەوە و هەموو ژ من)دا

هۆزان عه لی ابراهیم
پشکا کوردی، کوایژا پەروەردە
زانکویا دهوک
Ramadan.kader@uod.ac

پ. د. رەمەزان حەجی قادر
پشکا کوردی، کوایژا پەروەردە
زانکویا دهوک
Ramadan.kader@uod.ac

پوختە

گوتنێن مەزنان وەک بەشەکێ سەرەکی ژ فۆلکلۆری، بیاڤەکێ بەرفرەهـ د ئەدەبێ فۆلکلۆرێ کوردیدا ڤەدگریت . ژ ئالییێ تێرمێڤە ئاخڤتنەکا کورتبڕ و واتا چڕە، ژ ئالییێ تێگەهیڤە ژی مەبەست ژێ شیرەتکاری و پەروەردەکرنە، هۆزان ژی پێدڤی ب زمانەکێ چڕ و پڕە، لەورا ب دیتنا هۆزانڤانی گوتنێن مەزنان ئێک ژ باشترین کەرەستانە بۆ ئەڤێ چەندێ، ئەڤ ڤەکۆلینە بزاڤەکە بۆ دیارکرنا چەوانیا مفا وەرگرتنا (هزرڤان)ی ژ گوتنێن مەزنان بۆ هۆزانێ؟ چەوانییا مەزراندنا گوتنێن مەزنان د هۆزانێن ناڤبریدا؟و ڕادەیێ ب کارئینانا ئەوان، ژ بۆ دیارکرنا ئاستێ کارتێکرنا گوتنێن مەزنانە ژ لایێ چەندی و چەوانیڤە د هۆزانێن هزرڤانیدا ، واتە ل دویف ڕێبازا بونیاتگەری و دەقاوێزانی و شیوازگەری یا ئاماری هاتییە ئەنجامدان. ڤەکۆلین ل ژێر ناڤ و نیشانێن (مەزراندنا گوتنێن مەزنان د دیوانا (هندەک ژ هەوە و هەموو ژ من) دا) ژ دوو بەشان پێکدهیت د بەشێ ئێکێدا دانەنیاسین و گرنگی و چەوانیا مفا وەرگرتنێ ژ گوتنێن مەزنان هاتینە و بەشێ دووێ ژ ئەڤێ ڤەکۆلینێ ب بەرفرەهی باس ل مەزراندنا گۆتنێن مەزنان د هۆزانێن هزرڤانیدا هاتیە کرن ، پوختە ب هەرسێ زمانێن کوردی ، عەرەبی ، ئینگلیزی و پێشەکی و ئەنجام و لیستا ژێدەران ب حۆڤە دگریت .بەرجەستەبوونا گوتنێن مەزنان ژلایێ ئەدەبیڤە جوانکارییەکا رەوانبێژی ب هۆزانێن هۆزانڤانی بەخشییە و هێز و تین دایە هۆزانان و بوویە ئەگەر وێنەیێن جوان دروست ببن . هەردیسان وەکرییە سەرنجا خۆاندەڤانی بهێتە راکێشان بۆ خواندنێ و بەردەوامی دانێ .

پەیڤێن کلیل: فۆلکلۆر، گوتنێن مەزنان، هۆزان، مەزراندن و مفا وەرگرتن .

پێشەکی

فولکلۆر وەکو گەنجینەیەکا پڕبوهایا ئەدەبی سەرزاری بۆ هەر مللەتەکێ خودان گرنگی و باندۆرا کارتێکەرانەیا خۆیە . ل سەر ئەدەبیاتا نڤیسکییا ئەوی مللەتی. گوتنێن مەزنان وەکو جۆرەکێ سەرەکیێ فولکلۆری د دەربڕینێدا دسادەنە، د سادەبوونا خۆدا د تێر و تژینە ، پێشیێن مە هەموو سەربۆر، سەرهاتی و هەلویست و ڕوودانێن ژیانا خۆ د کورتە گوتنەکا ڕێکوپێکدا دارشتینە و ل دەمێ د بیتە ڕێنشاندەر داکو یا درێژ نەبیت و نەبیتە جهێ سەرگێژیێ یان ژی ژبیرچوونێ،ئەڤجا کەتینە بن گڤاشتنێ و ل دیماهیکێ ب دەربڕینەکا جوان و کورت بابەتەکێ درێژ و ب مفا د دانە بەر دەستێ گوهداری یان ژی خواندەڤانی. گوتنێن مەزنان ییێن کوردی وەکو گەنجینەیەکا ژهەژی و پڕ بوها جهێ خۆ دناڤ مێشک و دل و دەروونێ گەلێ کوردا کرییە و هەتا ڕادەکێ باش شیایە ژین و ژیارا تایبەت ب کوردانڤە بەرجەستە بکەت . ئەڤجا ڕەنگڤەدانا گوتنێن مەزنان ئێک ژ بابەتێن گرنگە د هوزانێن هزرڤانیدا.د ڤەکۆلینێدا مە ئاماژە ب ئەوان کارتێکرنا کرییە ئەوێن دناڤ هۆزانێن ئەویدا خۆیادبن.

گریمانا ڤەکۆلینێ :ئەوە، ئایا هۆزانڤانی ب چ شێواز گوتنێن مەزنان بەرجەستە کرینە ؟. ئایا شیایە بێخیتە د خزمەتا هۆزانێن خۆدا ؟. گرنگییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ د ئەوێ چەندێدایە کو ئێکەمین ڤەکۆلینا ئەکادیمییە ل سەر ئەڤێ لایەنی ل دوور هۆزانێن هزرڤانی و هۆزانا هەڤچەرخ ل دەڤەرامە دهێتە نڤیسین . ئارمانج ژ ئەڤێ ڤەکۆلینێ ئەوە دیارکرنا ئاستێ کارتێکرنا گوتنێن مەزنانە ژ لایێ چەندی و چەوایڤە د هۆزانێن هزرڤانیدا ژبۆ زانینا ڕادێ مفا وەرگرتنا هۆزانڤانی ژ گوتنێن مەزنان. سنورێ ڤەکۆلینێ بریتییە ژ هەلبژارتنا دیوانا (هندەک ژ هەوە و هەموو ژ من)، ئەڤ دیوانە ژ دوو بەرگێن هۆزانان پێکدهێت، هەمی بەرهەمێن هۆزانێ ییێن هۆزانڤان (هزرڤان عەبدوللا) ی ئەوێن هەتا سالا ٢٠١١ چاپکرین ب خۆڤە دگریت . مفا ژ میتودێن (بونیاتگەری، شێوازگەری و دەقاوێزان) هاتییە وەرگرتن، چونکی گرنگی ب چەندێتی و چەوانییا ب کارهینانا گوتنێن مەزنان دناڤا هۆزانانداهاتییە دان. ئەڤ ڤەکۆلینە ژبلی پێشەکی و ئەنجامان ژ دوو پشکان پێکدهێت: پشکا ئێکێ ب ناڤێ (کورتییەک دەربارەی گۆتنێن مەزنان)ە کو دوو تەوەران ب خۆڤە دگریت، تەوەرێ ئێکێ پێکدهێت ژ: پێناسەیێن گوتنێن مەزنان و گرنگیا گوتنێن مەزنان. تەوەرێ دوویێ پێکدهێت ژ: مفا وەرگرتنا گوتنێن مەزنان ژ بۆ هۆزانێ . پشکا دووێ ژ ئەڤێ ڤەکۆلینێ پێکدهێت ژ: مەزراندنا گوتنێن مەزنان د دیوانا (هندەک ژ هەوە و هەموو ژ من)دا.

١- كورتییەک دەربارەی گۆتنێن مەزنان:

تەوەرێ ئێکێ

١-١ پێناسەییێن گوتنێن مەزنان:

د ژیانێدا هەر کەسەک توشی ئاریشە و گیروگرفتان دبیت و گەلەک تشت ب سەری دهێن، ژبەر ئەڤێ چەندێ ژی دێ شارەزای ژیانێ بیت و سەربۆر دێ هەبن. لەورا گوتنێن مەزنان هەمی ڤەرێژا هزر و بیر و کەسانێن شارەزانە د ژیانێدا ژ پێخمەتێ هندێ داکو خەلکی دویربێخن ژ کار و کریارێن خراب و نەدروست، واتە ((گوتنێن مەزنان وەک ڕێنشاندەرەکینە بۆ مرۆڤی بۆ هوشیارکرن ل سەر چەوانیا سەرەدەریکرنێ د ئاخفتن و بزاڤێن مرۆڤیێن رۆژانە ل دۆر سەرەدەریکرنێ د تاکەکەسێن کومەلگەهێ و ژیانا مرۆڤیدا، ئەڤ گوتنە ژی د ناڤەروکا خۆدا رەهەندێن هشیارکرن

و ئاموژگاریکرنا تاکێن کومەلگەهینە)) (الیاس و محەمەد، ٢٠٢٣: ٥٦٨). هندیکە گوتنێن مەزنانە ژ بەرەبابەکی بۆ بەرەبابەکی و ب ڕەنگێ سەرزارەکی هاتینە ڤەگۆهاستن و زیندیماینە، ئانکو ((ژئەنجامێ ئەوان سەرهاتی وسەربۆران، یێت کو ل درێژاهی یا دیرۆکێ ژ رویدان و هەڵویستێت بەردەوامێت هەر مللەتەکی پەیدا دبن، کو دبنە نیڤشکێ ئەوێ هزرا د ژیان و هەبوون و گهۆرینا دا هاتیەکرن)) (دۆسکی ١٩٩٨: ٣) .

(عیزەدین مستەفا ڕەسـوڵ) دبێژیت: گوتنێن مەزنان ((بریتییە لە بەرهەمێکی زۆر کۆنی خەڵک. ئەم پەندە هەمیشە لە لای گەلانی سەرەتایی و سادە فەلسەفەی ڕاستەقینە و لە کاری ڕەوشت و خوەوە، هەموو ڕاستییەک، هەموو ڕووداوێکی ژیانی ئادەمیزاد، هەموو کردارێک، چاک و خراپ، هەموو گەیشتنە ئەنجامێک کە میللەت گەیشتبێتی، دەربارەی هەرچییەک بێت ئەچێتە تەرازووی پەندی پێشینانەوە)) (ڕەسـوڵ،٢٠١٠: ٨٦). واتە ئەگەرێ پەیدابوونا ئەڤان گوتنان گەل بوویە کو ژ ڤەرێژا ئەوان سەرهاتی و رووداناں بووینە یێن کو گەل و مللەت توشبویی و کاریگەریا خۆ ل سەرکری . کو گرنگی ب ناڤەرۆکا گوتنێن مەزنان ددەت . هەروەسان (عەلی مـەعـروف) دبێژیت: ((پـەنـدی پێشینانمان وتەیەکی کورت، یان نیمچە درێژە کە بەهۆیەکەوە وترابێ و دەستنیشانکەر و ڕێنیشاندەربێ بۆ مەبەستێکی دیاریکراو، کۆمەڵ خاوەنیەتی و لە ژیانی کۆمەڵ ئەدوێ)) (مەعروف١٩٨١: ٧). د ئەڤێ پێناسەییدا گرنگی ددەتە هەردوو لایەنان ڕۆخسارێ و ناڤەرۆکێ کو ژلایێ ڕۆخساریڤە گوتنەکا کورتە و ژلایـێ ناڤەرۆکیڤە دبنە ڕێنیشاندەر بۆ گەل و مللەتی ژبەرکو خودانێ ئـەوان مللەت بخۆیە . (کراپ) دبێژیت: گوتنێن مەزنان د فۆرمێ خۆ یێ سەرەکیدا ڕاستییەکا سەلماندی دیاردکەت و ب شێوازەکێ کورت و ساناهی هاتییە دارشتن ژبۆ هندێ کو خەلک تێبگەهیت (کـراپ١٩٦٧: ٢٣٥). د ئەڤێ پێناسەییدا گوتن کرییە ژێدەرێ ڕاستییێ و گرنگی ب هەردوو لایەنێن ناڤەرۆک و فۆرمێ دایە .

گوتنێن مەزنان ((دەربڕینەکا کـورت و پوخت و ڕێکوپێکە، رامانـەکا کویر و بـەرفرەه هەیە، بەرێ زەحمەت و خەباتا باب و باپیرانە، ل ژیانێ گەهشتینە و پێکڤەنانا داب و دەستوورەکێ ئایینیە بۆ سەرەدەریا زارۆکێن مللەتی، ئانکو تومارا زانیاری و ڕەوشنبیری سـەردەمەکێ زوویـێ کۆمەڵگەهێ خەلکییە)) (سەعید ٢٠١٣: ٦١). د ئەڤێ پێناسێدا وەسا دیار دبیت کو گوتنێن مەزنان بەرێ زەحمەتا باب و باپیرێن مە بوویە و ئەوان ئاراستەی زارۆکێن خۆ کرینە ژ بۆ پەروەردەکرنێ و نیشاندانا ڕەوشتێن باش و چاک .

(خالـدە صدیق ئەحمەد) دبێژیت: ((گوتنێن مـەزنـان دهـێـنـە هـژمـارتـن شـێـوەیـەکـێ ئـەدەبـێ فۆلکلۆری، دەربڕینـێ ژ هـزر و بیر و ڕەوشت و دابونەرێتێن گـەلـی دکـەت. دیـسـان د گوتنێن مەزناندا سەربوورێن خەلکی تێدا دیار دبن و دهێنە هژمارتن وەکی کەرستەیەکی ژبۆ چارەسەرکرنا ئاریشێن ڕۆژانـە یێن خەلکی و بکارئینانا ئەوان د ژیانا ڕۆژانـەدا هەولدانەکە ژبۆ پاراستنا وان ژ بەرزەبوونێ، چونکی گوتنێن مەزنان ناسناما ڕەوشەنبیریا مللەتییە، ب شێوێ رستەکا کورت، یان یا درێژ دەربڕینێن کویر تێدا دیار دبن، لەورا گوتنێن مەزنان ڕۆلەکێ سەرەکی د پاراستنا زمان و هزر و کەلتورێن مللەتاندا دبینن، چونکە هەر مللەتەک ل سەر پاشماوێ زمان و هزر و کەلتوریێ خۆ هاتییە ئاڤاکرن))،(ئەحمەد ٢٠١٣: ١٦). ئەڤێ پێناسەیێ گوتنێن مەزنان وەکو ڕێنیشاندەرەکی

داینە دیارکرن کو ژبۆ چارەسەرکرنا ئاریشێن خەلکی دهێنە بکارهینان و خەلک د ژیانا خۆ یا رۆژانەدا بکاردهینن، ئەڤ چەندە ژی دبنە هاریکار ژبۆ پاراستنا ئەوان ژ بەرزەبوونێ. هەروەسا ب دیتنا ئەوی گوتنێن مەزنان رۆلەکێ سەرەکی د پاراستنا زمان و هزر و کەلتوورێن ملەتاندا دبینن.

ژ سەرجەمێ ئەڤان پێناسەیان بۆ مە دیاردبیت کو گوتنێن مەزنان کورتن و پۆختن، بەلێ رامانەکا بەرفرەهـ و کویر هەیە، پتریا ئەڤان گوتنان ب کێش و سەروایێ دهێنە نڤیسین و خۆشییەک تێدا هەیە، هەروەسا هاندەر و لایەنگرێن رەوشتێن باشن و پەند یا شیرەتەکێ نیشان ددەن .

(٢٠١) گرنگییا گوتنێن مەزنان:

ئەگەر فۆلکلۆر ئێک ژ گرنگترین ستوینێن شارستانییا ملەتان بیت، گوتنێن مەزنان مۆرکێ ملەتی پێڤە دیارە و ب ژیانا جڤاکیڤە دگرێداینە، ژبەرکو ژێدەرێ پەیدابوونا ئەوان ژینگەها جڤاکییە. ب شێوەکێ گشتی ((گوتنێن مەزنان د ژیانا ملەتاندا دوو رەهەندیێن هەین ئەوژی رەهەندێ نەلڤی و لڤوکییە ، کو هەردوو ژێک ناهێنە جوداکرن . سەبارەت رەهەندێ ئێکێ : گوتنێن مەزنان خۆدیکا ملەتانە ، سەربۆر و شارستانییەتا ملەتی وێنە دکەن ، گرنگییا ئەوان دیاردبیت کو دەم نەشێت پوختەیا پاکژییا ئەوێ دیاربکەت ، ب تنێ هندەک دەمێن کێم نەبن ، گوتن د هەمی چەرخاندا دهێنە ڤەگوهاستن و دشێت سیما و نیشانێن هەر چەرخەکی هەلبگریت و دەربرینێ ب راستگۆیی ژ ئەوی چەرخی دکەت . رەهەندێ دوویێ : گوتنێن مەزنان نە ب تنێ وەرگرتنە بەلکو جەمسەرەکێ کارایە د ژیانا خەلکیدا ، ئانکو د پرانییا جڤاک و سەردەمێن دیرۆکیدا گوتنێ رۆلێ ئایدولۆژیایێ گێرایە و چوویە د کویراتییا ئەزێ باڵا یا تاکەکەس و کۆمیدا ، بوویە ئەگەر کریارا ئەوان یا رەهوان بیت و ئاراستە بکەن هەر وەکی ئەوان دڤێت)) (ابوعلي ١٩٨٨: ٧) .

گرنگییا گوتنێ د ئەوێ چەندێدایە، ل دەمێ ئاخڤتنکەر تووشی رەوشەکێ دبیت چ خۆشبیت یان نەخۆشبیت پەنایێ دبەتە بەر ئەڤان گوتنان و ب کاردهینیت ژبۆ سەلماندنا ئاخڤتنا خۆ. ژبەرکو گوتن ((بۆ پتەوکردنی قسەش بەکارئەهێنرین)) (رەسوول ٢٠٠٨ :٧).هەردیسان گوتنێن مەزنان وەکو دەزگەهەکێ پەروەردێیە کو تێدا مرۆڤ فێری رەوشتێن باش دبیت، لەوا رۆلەکێ گرنگ د پەروەردەکرنا خەلکی و فێرکرنا رەوشتێن ئەواندا دبینیت. ژبلی ئەڤێ چەندێ دەربرینێ ژ هەمی لایەنێن ژیانێ دکەت و چارەسەرییان بۆ ئەوان ئاریشەیێن مرۆڤ دکەڤیتێ دبینیت، لەورا ((گرنگییا خۆ یا نەریتی و یاسا رەوشی د ژیانا خەلکیدا یا هەی ، هەروەسا هەمی خەلک پشت گەرمێن ئەوانە ، کو ب رێکا ئەوان پالپشتییا بەهانەیێن خۆ بکەن و بەهانەیێن کەسێن دی بن پێ بکەن)) ، (فتحي ٢٠٠١ :٧) . گوتنێن مەزنان بووینە ژێدەرەکێ گرنگ د پاراستنا زمانێ ملەتاندا، ژبەرکو ((هەر گوتنەکا مەزنان بهایێ ئەوێ یێ ل سەر ئاستێ شرۆڤەکرنا زمانێ ئەوێ، ژبەر پێدڤیبوونا مرۆڤی ب گوتنان ئەڤجا گرنگی و پویتەکا دی پێ هاتەدان، ژبەرکو ئەوان ژی گرنگییا خۆ یا هەی د پاراستنا کەلتوریێ زمانییێ ملەتاندا)) (عبدالله٢٠١٠ - ٢٠١١: ١٧) واتە ب ئەڤێ چەندێ دیاردبیت گوتنێن هەر ملەتەکی ژێدەرەکێ زۆر گرنگە بۆ رەخنەگر و رەوشتکار و جڤاکناسان ، ژبەرکو گوتنێن مەزنان ژ دایکبوویا ژینگەها خۆیە کو ب رێکا ئەوان زۆربەیا رەوشتێن ملەتی و داب و نەریت و عەقلییەت و دیتنێن ئەوان بۆ ژیانێ دزانین .

تـــەوەرێ دووێ: مفا وەرگرتنا گوتنێن مەزنان ژبۆ هۆزانێ:

گەلێ کورد گەلەکێ دەولەمەندە ژ لایێ فۆلکلۆریڤە، مەزراندنا ئەوێ د تێکستێ ئەدەبیدا کارەکێ گەلەک گرنگە و ب ئـەوێ چەندێ تێکستێ ئەدەبی دێ بیتە شاکار، گەلەک نڤیسەرێن کورد ئەڤ تشتە یێ پەیرەو کری ((د بـوارێ ئەدەبیدا ب تایبەتی هۆزانێ گوتنێن مەزنان ب شێوەیەکێ بەرفرەهـ تێدا هاتینە ب کارئینان، ئەوژێ ژبەرکو د گوتنێن مەزناندا کورتیا ئاخڤتنێ و ڕوونکرنا واتایێ تێدایە)) (ئەحمەد ٢٠١٣: ٧٦). بەلێ سەرکەڤتنا تێکستی و بەرهەمی ل سەر شییان و دەستهەلاتا نڤیسەری دمینیت، کا دێ شێت خواندەڤانی خۆ ب بەرهەمێ خۆڤە گرێدەت. ((نڤیسەرێ سەرکەفتی دشێت بیر و باوەرەکا بەربەلاڤا نەباش و پاشکەتی ل ناڤ مللەتی ژ فۆلکلۆری وەرگریت و ب ڕەنگەکێ دی د بەرهەمێ خوەدا بەرجەستە بکەت و ژ نەباشیێ وێنەکێ جوان ژێ چێکەت، ئانکو ئەو هزرا چەوتا کەڤنە پەرست، نڤیسەرێ ژێهاتی دێ ب باشی نیشا مە دەت و هـزرا جـوان و ژ هـەژێ ب جوانی و دلفرەهی نیشا مە دەت)) (قادر ٢٠١١: ١٧١) .

ئەگەر ئەرکێ گوتنا مەزنان ئەو بیت کو وەکو مامۆستایەکێ ب وەفا ڕێکێ نیشا خەلکی بدەت، کەواتە ئەو هۆزانا پەند ئامێز و بۆ خەلکێ هەژار هاتبیتە ڤەهاندن، دێ ژ هەمی هۆزانێن دی پتر گۆتنێن مەزنان ب خۆڤە گرن، بـەروڤـاژی ئەڤێ چەندێ، هۆزانا بۆ تەخەکا تایبەت و بۆ وەسفا دلبەرێ هاتبیتە ڤەهاندن، دێ گەلەک کێم گۆتنێن مەزنان تێدا بینین. ((ئەگەر ئەم سەحکەینە مەلایێ جزیری و نالی کو دوو شاعیرێن ئاست بلندن د ئەدەبیاتا کلاسیکا کوردیدا ، گەلەک کێم پەند دشعرێن ئەوان دا دهێنە دیتن و کێم خوەندەڤان دشێن شعرێن ئەوان شرۆڤە بکن یان ژێ تێبگەهن، وەلێ ئەگەر سەحکەینە شاعیرەکێ وەکی جەگەرخوینی کو هەمی ژیانا خۆ ژبۆ گەلێ خۆ تەرخانکریەو، دێ بینین کو گەلەک گۆتنێن مەزنان دشعرێن ئەوی دا ڕەنگڤەدانە)) (محمد و حجی و عبدالله ٢٠١٦: ٢٣)

گوتنێن مەزنان ل دەمێ دبیتە ڕێنشاندەر داکو گەلەک یا درێژ نەبیت و نەبیتە جهێ سەرگێژیێ یان ژێ ژبیرچوونێ، د کەڤیتە بن گڤاشتنێ و ل دیماهیکێ ب دەربڕینەکا جوان و کورت بابەتەکێ درێـژ و ب مفا ددانیتە بەر دەستێ گوهداری و خواندەڤانی. هۆزان ژێ پێدڤی ب زمانەکێ چڕ و پڕە ((هۆزان پێدڤی ب ئاخڤتنێن کورت و بهێز و پڕ واتایە ... لەوا ب دیتنا هۆزانڤانی گۆتنێن مەزنان ئێک ژ باشترین کەرەستانە بۆ ئەڤێ چەندێ)) (ئەحمەد ٢٠١٣: ٧٧). ل ڤێرە ئەم دبێژین ، گوتنێن مەزنان د بوارێ دەلالـەت و دەربڕینێدا نێزیکی هۆزانێنە، چونکە زمانێ گوتنێن مەزنان زمانێ هەمی چینانە ، لەورا ئەو دبوارێ دەربڕینێدا خۆ نێزیکی هۆزانێ دکەت،ئەڤە بویە هوکار ، گەلەک دناڤ بەرهەمێن ئەدەبیدا یا بەربەلاڤ بیت .وەکی ب کارئینانا ئەوێ دناڤ هۆزانێدا .

٢- مەزراندنا گوتنێن مەزنان د دیوانا (هندەک ژ هەوە و هەموو ژ من)دا.

هۆزانڤانی مفایەکێ باش ژ گوتنێن مەزنان وەرگرتینە و ب چەند ئاستەکان د ناڤ هۆزانێن خـۆدا بەرجەستەکرینە،گۆتن هەیە دەقـا و دەق وەرگرتییە و هەیە ژێ ژ لایێ ڕۆخساریڤە وەکی خۆیە، بەلێ ناڤەرۆکا ئـەوێ بەروڤاژییە یان ژێ مفا ژ ناڤەرۆکێ دیتییە و بۆ هەمان مەبەست یان مەبەستەکا دی وەرگرتییە .

هەروەکو د هۆزانا (ئەڤیندارم)دا هاتییە :-

ئەڤیندارم بو جوتیارەک هنجار شکەستی جوت نەبەستی
هێژ رەش نەبوی نیڤا دەستی مای برسی و ژار
ئەڤیندارم بۆ پالەکی
زەندک پویلا ومایە بێ کار، (عەبدوللا ٢٠١٣: ٢٢٣) .

هۆزانڤانی مفا ژ ناڤەرۆکا ئەڤێ گوتنا مەزنان وەرگرتییە ئەوا دبێژیت: (حەتا نیڤا دەستی ڕەش نەبیت تاما دەڤێ خۆش نابیت) (یاسین، ٢٠٠٦: ٩٢)، بەلێ ب شێوەیەکێ بەروڤاژی ئەوێ واتایێ بکارهینایە، ژبەرکو گوتن ب خۆ دبێژیت هەتا تۆ زەحمەتێ نەبینی و نیڤا دەستێ تە ڕەش نەبیت تۆ خۆشییێ نابینی، بەلێ هۆزانڤانی ب ئەوێ واتایێ ئینایە کو جۆتیاری و پالەی حەزا کارکرنێ هەیە و دشێن کاری بکەن، بەلێ ژبەر شکەستنا هنجارێ جۆتیاری نەشییا جوتێ خۆ بکەت، واتە کێمترخەمیا لایەنێن پەیوەندیدار و گرنگینەدان ب لایەنێ گشتوکالێ و نەبوونا ئامیرەیێن پێدڤی ب چاندنێڤە، هەردیسان نەبوونا دەرفەتێن کاری بۆ پالەیێن کو حەز و شیانێن کارکرنێ هەین، دەمێ دبێژیت (زەندک پیلایە) بەلێ یێ مایە بێ کار، ئانکو ئەڤ گوتنە ب خۆ گرێدای لایەنێ ئابوورییە، دیسان د شیاندایە بۆ لایەنێ سیاسی ژی بهێتە شرۆڤەکرن، دەمێ شۆرەشەک ژبەری ئارمانجان بجهبینیت، بهێتە ڕاوەستاندن و شۆرەشگێر ژی چ مفای ژ ماندیبوونا خۆ وەرنەگرن .واتە ئەڤێ گوتنێ هێز و تهنەک دایە هۆزانێ و هۆزانڤان شیایە ب رێکا ئەڤێ گوتنێ چەندین وێنەیێن هۆنەری یێن جوان و پری ڕامان دروست بکەت . هەمان دەم هاریکار بوویە بۆ هۆزانڤانی ب رێکا گوتنا مەزنان دەربرین ژ هەست و سوزێن د ناخێ خۆ دا بکەت و ب شێوەکێ هۆنەری داڕێژیت .

د هۆزانا (چریسکێن ترس و ڤیانێ)دا هاتییە :
بۆ کەسێن هەلوەشیایی مرن زێرە
لێ مەرج نینە د هەر بازارەکێ دا زێر ب بەهابیت
سوزەکێ بدە من، ماچەکێ بدە من،کەمانچەکێ بدە من
ئەگەر ئەز تە چاک ڤەنێرم، ژیان رەند دبیت..
(جوانترین سەربۆر خەونا عیسۆ یە/ ل چاخێ پێتڤی بارانەک بهێت) (عەبدوللا ٢٠١٣: ٢٦٢).

هوزانڤانی گوتنا مەزنان ئەوا دبێژیت: (ئەو سەرێ نە ل بەر قەرەشا، بلا بکەڤیتە بن فەرشا) (جەعفەر، ١٩٨٦: ١٤) وەرگرتییە،مەبەست ژێ ئەوە ئەگەر کەسەک بهێت، کارەکی بۆ مرۆڤی ئەنجام بدەت و پاشی بکەتە منەت، هینگێ مرن و چوونا بۆ ناڤ زیارەتا (گۆڕستان)ێ باشترە. ئەڤجا هۆزانڤانی مفا ژ ناڤەرۆکا ئەڤێ گوتنێ وەرگرتییە و ب هەمان مەرەم بکارهینایە دەمێ دبێژیت: (بۆ کەسێن هەلوەشیایی مرن زێڕ)، ئانکو ئەو کەسێن هەردەم لاواز و شکەستی مرن بۆ ئەوان وەکو زێرییە. واتە مرن ئینایە بەرامبەر سەنگ و بهایێ زێری، بەلێ دبێژیت: (لێ مەرج نینە د هەر بازاڕەکیدا زێڕ ب بەهابیت)، مەبەست ژێ کەسەکێ بێ هیڤی و ئارمانج بیت مرن بۆ ئەوی چێترە ژ ژیانێ. پاشی هۆزانڤان دهێت ئەڤێ چەندێ ب گوتنەکا دیڤە گرێددەت ئەوا دبێژیت: (تاڤیەکا بارانێ ناڤبەرا ئاداری و نیسانێ چێترە ل هەمی مالێ هندستانێ و باگوردانێ نیڤا دیوانێ) (محو ٢٠٢٢: ٣٢٢). چیرۆکا ئەڤێ گوتنێ ژ (سەرهاتییا باگوردانێ زێری) هاتییە وەرگرتن. ئەڤ گوتنە ل سەر دابونەریتێن کوردەوارییە. هۆزانڤانی ئەڤینا خۆ و حەزژێکرنا خۆ ب ئەڤێ سەرهاتییێ دایە دیارکرن ، کا چەوان بارانێن مەهێن ئاداری و نیسانێ ب بهاترن ژ زێری بۆ جۆتیاری، وەسان سوز و ڤیان و ماچیکرنا یارا ئەوی د ئەڤێ سەردەمیدا ب هەمان شێوەیە و ئەگەر ل وەختێ نەگەهشت ئارمانجا ئێدی مفایێ ئەوێ کێم دبیت .وەکو یا دیار گوتن ل ڤێرە رۆلێ دانپێدان و سەلماندنێ دگێریت

كو هۆزانڤان شیایه ب رێكا ئەڤان گوتنان دەربرینێ ژ هەست و سوزێن خۆ یێن دلداری بكەت دناڤا هۆزانێدا و ئەڤینا خۆ ب سەلمینیت بۆ یارا خۆ هەروەسان رادێ ئەوێ ڤیانێ و حەزژێكرنێ ب رێكا ئەڤان گوتنا ب دەته دیاركرن .

د هۆزانا (بێدەنگی)دا هاتییە:

پشتی بەلكی ل من بووینه رستا خوازگینا
خوزیێن من بوونه راستی، لێ بۆچوونا چو
نەئینا (عەبدوللا٢٠١٣: ١٨٥) .

هۆزانڤانی مفا ژ ئەڤان گوتنێن مەزنان وەرگرتینه: (توڤێ بەلكیێ چاندن لامیلوه ژێ پەیدا بوون) و (كەس ب خوەزییا ناگەهت باقێن كەزییا). گوتنا دەستپێكێ ب واتایا هندێ دهێت كو مرۆڤ یێ دوودل و ب گومانه ل سەر ئەنجامدانا كریارەكێ، بەلكی وەسا بیت یان بەلكی وەسا نەبیت. گوتنا دووێ رامان ژێ بێ بزاڤكرن چ جاران مرۆڤ ناگەهیته ئەوێ تشتێ مرۆڤێ دڤێت. هۆزانڤانی ژێ بۆ مەرەما حەزژێكرنا خۆ بۆ یارا خۆ كو دڤێت بگەهیته یارا خۆ و چ ژ دەستان ناهێت بكەت، ئەڤجا خوزیان ڕادهێلیت یان ژێ خۆ دهێلیته ب هیڤیا بەختێڤە بەلكی جارەكێ بزڤریت یان بگەهیته ئەوێ یا دڤێت.

د هۆزانا (ڕێیا كانییێ)دا هاتییە:

من سێ جاران دڤێ شەڤێ دا
دەستێ خوه بۆ رۆژهەلاتێ ڤە درێژكر
...
من باوەری ب رۆژێ نەما
باوەریا من دەستێ منە، چەك و هەبوون و
نەبوونە (عەبدوللا ٢٠١٣: ١٦١).

هۆزانڤانی مفا ژ ناڤەرۆكا گوتنا مەزنان ئەوا دبێژیت ((رەش و ب دەستێ خۆ ئەگەر نا دێ ئاڤ تە بەت)) (ئالیخانی،١٩٨٢: ٨١) وەرگرتییە.مەبەستا هۆزانڤانی ل ڤێرێ شۆرەشە، ئانكو مللەتێ كورد دەست دانه شۆرەش و ڕاپەرینان و ئەو ب خۆ ڕابوونه سەر پێت خۆ و داخوازا مافێن خۆ دكرن، بەلێ هۆزانڤان دبێژیت: (من سێ جاران د ڤێ شەڤێ دا، دەستێ خوه بۆ رۆژهەلاتێ ڤە درێژكر)، مەبەست ژێ دەولەتا ئیرانییە كو مە شۆرەش ب پشتەڤانییا ئەوان كر و مە چ ب دەستڤە نەهینا، ئەڤجا ژبەر هندێ ئەوێ گوتییە من باوەری ب ڕۆژگارێ نەما، ئانكو سەردەم یێ هندییە هەر كەسێ بۆ خۆیە، ژبەر هندێ ئەڤ زۆلم و ستەما ل كوردان دهێتەكرن، كورد ب خۆ بەرپرسیارن، ژبەركو ئەگەر خۆ ل سەر زۆلم و ستەمێ بێدەنگ بكەن، چ كەس و چ وەلاتێن بیانی ناهێن ڕزگاربكەن، لەوا پێدڤییە ئەم ب خۆ داخوازا مافێن خۆ بكەین و هەول و بزاڤان بكەین بۆ ڕزگاربوون ژ زۆلم و ستەمێ .

هۆزانەكا دیژی ب هەمان ناڤەرۆک یا هەی ئەوژی هۆزانا (دێ هێم، هەر گاڤا ئەز هاتم)ە كۆ تێدا هاتییە:

كەنگی ل شوونا خوەزییان، تە چاند زەڤیكا هیڤییان
كەنگی تە كاری ئاڤێ ڤەخوی، ژ چراڤا كانیا مرادان
هینگێ دێ هێم پیرۆزییان (عەبدوللا، ٢٠١٣: ٢٤٧) .

د ئەڤێ پارچە هۆزانێدا گوتنا مەزنان: (كەس ب خۆزیان، ناگەهته باغێ كەزیان) (قەرەنی١٩٨٤: ٨٧). ب تنێ وەک ئاماژە وەرگرتییە. پەیوەندییا گوتنێ ب هۆزانێڤە ئەوە، كو ئەگەر تە هیڤی و مرادەک هەبیت و تە دڤێت بگەهییێ پێدڤییە تو خۆ نەهێلییە ب هیڤییا خۆزیانڤە، بەلكو هەول و بزاڤان بۆ گەهشتنا ئەوێ بكەی، ژبەر هندێ دبێژن ب خۆزیێ كەس نەگەهشتییە باق كەزیێ .

د هۆزانا (گەها تەیە)دا هاتییە:

من نەل بەربوو پەیڤێن من تە برین بكەن
هەمی بۆچوونێن من ئەو بوو دڵێ تەدا بچینم

ڕەزەک تری
هیڤی و ئومێدێن نەمری
لێ شوڤا من لێ شین نەبوو و گەنم ... گەنم
زیوانا شەشپەر لێ بەهی
ل شوونا مێوا لێ شین بوون شاپەرێن دری
(عەبدوللا ٢٠١٣: ٢٠٤) .

هۆزانڤانی مفا ژ ناڤەرۆکا ئەوێ گوتنا مەزنان وەرگرتییە ئەوا دبێژیت: (دا کل دەت کورەکر)، (ئەمین، ٢٠١١: ١٨٣) دەمێ دبێژیت: (من نەل بەربوو پەیڤێن من تە برین بکەن)، ئانکو ڤیایە هیڤی و ئومێدێن بەردەوام بۆ خۆشتڤیا خۆ چێکەت، بەلێ ئەو تشتێ ئەوی دڤیا بکەت وەسا چێنەبوو، بەلکو نەخۆشی و بریندارکرن ل شوینێ هاتن،ئەڤجا ئەو کارێ ئەوی کری چ پێڤە نەهات و گەنم شین نەبوو، بەلکو ل جهێ گەنمی زیوان لێ بەهی، چونکی زیوان گیایەکە د ناڤ شێڤا گەنمیدا شین دبیت، ئەگەر جۆتیاری گەنم ل دەستپێکێ ئادەکر، ئەڤ گیایە د ناڤدا نامینیت، بەلێ ئەگەر ئادەنەکر دێ سەری ژ گەنمی ستینیت و هەمی دێ بیتە زیوان. ئەڤجا دوو ڕامان ل ڤێرە دهێن، یا ئێکێ مە ل دەستپێکێ ئاماژە یا پێ کری، ئەوژی چەند باشییێ بکەی دێ ل دماهییێ بۆ تە ب خرابی زڤریت. ڕامانا دووێ خەمساریکرنە د کاریدا، چونکی ئەگەر گەنم ئادەکربا زیوان د ناڤدا نەدبەهی، واتە ئەو باشییا لێ بووی خرابی ژ ئەنجامێ خەمساریا ئەوی ژێ بوویە .هەردیسان ژ لایێ ڕۆخساریڤە مفا ژ گوتنەکا دی ئەوا دبێژیت: (شوینا شێرا رویڤی لێ دکەن گێرا) (خانکی ٢٠٠٨: ١١٦) وەرگرتییە، واتە دەمێ کەسەکێ ژ هەژی جهەکی بهێلیت و کەسەکێ نەژهەژی جهێ ئەوی بگرت، دێ ئەڤێ گوتنا ل سەری بێژین، ئەڤجا هۆزانڤانی ژی دڤیا ڕەزێ تری و گەنمی و مێوان بچینیت کو سێ تشتێن باشن، بەلێ ل جهێ ئەڤان خرابی هات جهی و زیوان و ستری هاتنە شوینێ. ئانکو ئەم دشێن بێژین ئەگەر هۆزانڤانی مەبەستەکا سیاسی ژێ هەبیت، ئەوژی ئەوە کو شۆڕەشا کوردی نەشیا بگەهیتە ئارمانجێ و ئەو خەلکێ خۆ گوری مەبەستەکێ کری وەسان دەرنەکەڤت و یا ئەوان ڤیایی بجە نەهات .ئانکو هۆزانڤان شیایە ب ڕێکا ئەڤان گوتنان دوو وێنەیان دروست بکەت ئێک ئەڤینداری و یا دی ژی سیاسی و ئەڤ وێنەیێن هۆنەری تهێن و سەرنجەک دایە هۆزانێ .

د هۆزانا (جارەکا دی ژ ئەڤینا چراییێن کەڤن) گوتییە :

دەنگێ داس و ڤەیناغێن مە بۆ ماچکرنا
گولیێن گەنمی ب چنگە ... چنگو زرزرە
کەڤرێ مە یێ سار و بەفرین ژ قەسرێن خەلکی خوشترە
ئەو دارا کوو خانی چاندی
جەگەرخوونی و دلبرینی ڕبساندی یا ب بەرە(
عەبدوللا ٢٠١٣: ١٨).

هۆزانڤانی گوتنا مەزنان ئەوا دبێژیت (کۆلکێ مرۆڤی ژ قەسرا خەلکی باشترە) (ئامێدی،٢٠١٩: ٧٨٧) ب کارئینایە، ڕامانا ئەڤێ گۆتنێ ئەوە سەرەرایی هەمی کاودانێن نەخۆش و بێ دەستهەلاتییا مرۆڤی ل سەر قەدەرا ژیانێ، نابیت مرۆڤ دەستبەداری وەلاتێ خۆ بیت، چونکی وەلاتێ مرۆڤی ب هەمی کێماسیێن خۆڤە ژ وەلاتێن بیانیان باشترە، ئەڤ گۆتنە دەربڕینەکە ژ زیندیکرنا هەستا نەتەوایەتی ل دەڤ تاکێ کورد. مەبەستا هۆزانڤانی ئەوە هندەک جاران مرۆڤ نە ب کریارێن خۆ بەرەڤانییێ ژ وەلاتی دکەت، بەلکو ب پاراستنا دابونەریت و زمان ... هتد دشێت بەرەڤانییێ بکەت و هەستا نەتەوەبوونێ ل ناڤ دلێ جڤاکێ خۆدا بچینیت. (ئەحمەدێ خانی) د پێشەکییا مەم و زینێدا بیر ل دەولەتەکا کوردی دکەت و هزرا نەتەوایی د ئازرینیت، هۆزانڤان ئەڤێ

چەندێ ب چاندنا دارەکێ وەکهەڤدکەت. گەلەک هۆزانڤانان شووپا خانی گرتییە و هەولدایە تاک و جڤاکێ کورد هشیار بکەت کو زۆرداریەک مەزن ل ئەوان ژلایێ داگیرکەرانڤە دهێتەکرن، ناڤێ جەگەر خوینی و دلبرینی بۆ درێژەپێدەرێت ئەوێ رێبازێ دئینیت و وەسـان ددەتـە دیارکرن کو ئەڤرۆکە (دەنگێ داس و قەیناغێن مە بۆ ماچکرنا گولیێن گەنمی ب چنگە ... چنگو زرزرە)، ئاماژەیە کو دەنگێ ئازادیخواز و کوردپەروەران یێ بلندە و ئەو دارا خانی چاندی دێ بەری دەت .

د هۆزانا (خابوور)دا گوتییە :

هاوار خابوور ها رۆبارو

دیا من ئاڤ ژ تە ئانی جەرێ وێ شکەست

بابێ من سوبێ زوو چوو نێچیرێ

تشتەک ل راڤێ نە کەفتە دەست

دەما هاتی یێ بریندار کەت نڤینا

داخوازا وێ پەرداخەکا ئاڤا تە بوو (عەبدوللا ٢٠١٣: ٩٢) .

هۆزانڤانی د ئەڤێ پارچە هۆزانێدا گوتنا مەزنان ئەوا دبێژیت (جێر ل رێیا ئاڤێ دەشکێ) (حسێن، ٢٠٠٦: ١٢٣) وەرگرتییە. واتـە ئەگـەر کەسەک بەردەوام چوو رێکەکێ، بێگومان د ئەوێ رێکێدا دێ تۆشی گەلەک رویدان و کارەساتان ژێ بیت، ئانکو ئەگەر ئێک چوو بەروکێن شـەری دێ هێتە کوشتن، هۆزانڤانی گوهۆرین د رۆخسارێدا کرینە، بەلێ ناڤەرۆک بۆ مەبەستەکا جودا بکارهینایە، هەروەسا مفا وەرگرتییە ژ ژیان و ژیارا کەڤنا کوردەواری کو ژیانا ئەوان ل سەر راڤ و نێچیرێ بوویە، بەلێ بۆ مە مەبەستەکا نەتەوایەتی بەرجەستەکرییە، دەمێ باب ژ نێچیرێ دزڤریت مەبەست پێ شۆرەشەکە، ئانکو یێ چووی بۆ بجههینانا شۆرەشێ کو (ئاڤا خابوری) رامان ژێ ئارمانجەک ژ ئەنجامدانا ئەڤێ شۆرەشێ هەیە. هەرچەندە ژیانا خۆ دئێخیتە د مەترسیدا و ب برینداری دزڤریت، بەلێ سەرکەڤتن و ئارمانجا ئەوێ نەهاتە دی کو رزگارکرنا گەلێ کورد بوو ژ زورداری و بن دەستیێ .

د هۆزانا (چیرۆکا شێری)دا هاتییە:

کورەمارەک لێ پەیدا بوو،

گۆتە شێری ئەم برانە، شێری مێر بوو

...

ماری دیت، کۆ شێر د خەودا، دربا خوە دانا و پێڤە دا

شێرێ بێهێز بریندار،بەری بمریت کرە هاوار:

زارۆکێن من دنیا هەمی من کر بهۆست

بەلێ نەیار نەبوو هەڤال، قەت نە بوو دۆست

(عەبدوللا ٢٠١٣: ١٤١) .

د ئەڤێ پارچە هۆزانێ ژێدا هۆزانڤانی گوتنا مەزنان وەرگرتییە ئەوا دبێژیت: (ریهـ دبن بهۆست و دوژمن نابیت دۆست) (محو، ٢٠٢٢: ٢٩٩). ئانکو ریە دبنە بهۆست مەبەست ژێ مرۆڤ پیر دبیت، بەلێ نەیارێ مرۆڤی هەر دێ مینیت نەیار خۆ ئەگەر چەند دەم ب سەرڤە ژێ ببووریت. هەردیسان دهێتە گوتن: ((ئەگەر دنیا بیتە بۆست، دوژمن نابیتە دۆست)) (ئامێدی ٢٠١٩: ٦١). رامان ژێ ئەگەر ئەڤ دنیا مەزن بچوک ببیت و ببیتە بهوستەک دوژمن نابیت دۆست. د هۆزانێ ژێدا هۆزانڤانی سەرهاتییەک ب دانوستاندن د ناڤبەرا دوو گیانەوەراندا ڤەگێرایە. تێدا دیاردکەت، کورد مینا شێرانە، بەلێ باوەرییا خۆ ب دوژمنێن خۆ دئینن و دبنە قوربانی نەزانینا خۆ. دیسان د هۆزانەکا دیدا یا ب ناڤێ (رێ) دبێژیت:

نەچە تاران ـ دێ توهێیە خاپاندنێ

پسمامینێ حاجیرەشک و رەشوێلە یەدێ

خەوناتە مینیتە دیم (عەبدوللا٢٠١٣: ٢٢٧) .

د ڤێرێدا خۆیا دبیت کو هۆزانڤان سیاسەتا ئیرانی ب خاپینوک (وەکی ماری ب شێری ڤەدای)

دیارکریە کو ڕەنگە خیانەتا ٦/٣ /١٩٧٥ بیت، ژبەرکو ئەم و فارس پسمامێن ئێکین د ڕەگەزیدا نێزیکی ئێکن، بەلێ دبێژیت نەچە تارانێ، چونکی ئەو دێ تە خاپینن و باوەریا خۆ ب ئەوان نەئینە .

د هۆزانا (بڕینا دارێ)دا هاتییە :

ئەز چوومە بن دارەکا تەڕ و من گوتێ: تە دبڕم
دارەکی باش ژ تە هەلگرم بۆ دەست بڤری
لێ وێ دارێ کرە گری و گوت: نەکەی تو من ببڕی
ئەز نابمە دەستە بڤر. من دڤێت ئەڤ ژینا زڤر
(عەبدوللا ٢٠١٣ :٧٤) .

هزرا سەرەکی یا ئەڤێ پارچە هۆزانێ ژ گوتنا مەزنا ئەوا دبێژیت (کرمێ دارێ ژ دارێ نەبیت قەد بینا دارێ نابیت) (جەعفەر١٩٨٦: ١٠٩) هاتییە. ئەڤێ گوتنێ گەلەک ڕامانەکا مەزن ل پشت هەیە. بۆ نموونە ئەگەر میللەتەکێ بندەست خەباتێ بۆ سەربەخۆبوونا خۆ بکەت، هندەک هەر خەلکێ ئەوی میللەتی پشتڕێبوون، ئانکو بوونە هاریکار ل گەل دوژمنی و دوژمن ب سەرئێخست. هۆزانڤانیژی ژبۆ دیارکرنا کاودانێن میللەتێ کورد، دانوستاندنەک د ناڤبەرا خۆ و داریدا چێکرییە، ئەڤ دیمەنە وەسان دکەڤیتە بەرچاڤ هەروەکی مرۆڤ تەماشەی شانوگەریەکی دکەت. ئەڤەژی پتر کارتێکرنێ دکەت. د ئەڤێ دیمەنیدا دار داخوازێ ژ هۆزانڤانی دکەت کو ب بڕینا دارێ ڕانەبیت و ئەوی کاری ئەنجام نەدەت، ژبەرکو ئەو حەزناکەت ببیتە ئەگەرێ ژ ناڤچوونا دارستانێ، هەر چەندە ژیانا دارێ یا نەخۆشە ژی لێ حەز ناکەت . وەکو یا دیار هزرا سەرەکیا هۆزانێ ژ ئەڤێ گوتنێ هاتیە وەرگرتن و وێنەیەکێ هۆنەری یێ پڕی هەست و سۆز دروستکریە و وەک ڕێنیشاندەرەک دناڤا هۆزانا خۆ دا ب کارئینایيە .

د هۆزانا (ژ چیرۆکێن دێرین)دا هاتییە:

شڤانی دڤێت بەهارەکا پڕ گیا و گول دا
بچەرینیت کەرێ پەزی
سەرێ بێریێ دناڤا بێرێ دا دخوازیت تاکێ نێرگزی
درەوکەرەکی دژیێ خوەدا هزار و ئێک درەو کرن
...
وەلێ دبێژن : ((دز و مالخوێ بوونە هەڤال
گا دکولەکا بانی را دزی)) (عەبدوللا،٢٠١٣
:١٧٥).

هۆزانڤانی ئەو گوتنا مەزنان دەقا و دەق بکارهینایە ئەوا دبێژیت: (دزو مال خوێ بوونە هەڤال، گا دکولەکا بانی ڕا دزی) . ڕامانا ئەڤێ گوتنێ ئەوە ئەگەر د مالێدا یان د میللەتیدا خیانەت هاتە کرن، ئانکو خەلکێ ئەوی میللەتی یان کەسەک ژ ئەوێ مالێ ل گەل دزا بوونە هەڤپشک دێ کارێ ئەوان ب ساناهی کەت و هەر تشتەکێ بڤێت دێ شێن کەن، واتە شڤان ئانکو ڕێبەرێ میللەتی دڤیا خۆشییێ بۆ خەلکی بەرقەرارکەت و بێریڤانێ ژێ دڤیا جوان و خۆشکوک دیاربکەت، بەلێ هیڤیا شڤانی و بێریڤانێ نەهاتە بجههینان، چونکی درەوین و پشتەرێ ب خۆدانتر و دەستهەلاتترن ژ زانا و خەمخۆران، لەورا تشتێ خرابکاران بڤێت ئەنجام ددەن و دلسوز ژێ شەرمزارن .

د هۆزانا (من تو هێلای و من کەسێ خوە بەرزەکر)دا هاتییە :

بلا گوهێن من ژ دەنگان نەترسیابان
من حەز دکر تە گوتبا: کێ دەنگ ل سپێدەیان ژ
ئاوازێن بلبلان ڤەگوهاستن
هزرا من ژ هندەک گوتنان باوەر دکر؛
((نە بینە و نە ڕەوە)) .
ئەڤ گۆتنە... نە ... دراست نەبوون (عەبدوللا
٢٠١٣ :٢٣٩) .

هۆزانڤانی ئەو گوتنا مەزنان بکارهینایە ئەوا دبێژیت: (سەوۆ نەبینە، نەڕەوە) (یاسین،٢٠٠٦: ٥٠).

ڕامان ژ ئەڤێ گوتنێ سە ژ خۆ نارەویت، ئانکو تشتەکی دبینیت یان گوهلێ دبیت. وەکو یا دیار ل ئەوی دەمێ ئەڤ هۆزانە هاتییە نڤیسین هۆزانڤان ل ئەلمانیا بوویە، کو ئەوی ب خۆ ل دوماهیکا هۆزانێ ئاماژە ب ئەڤێ چەندێ کرییە، ئەڤ گوتنە ب ئەوێ واتایێ ئینایە کو پشتی چوونا ئەوی بۆ وەلاتێن بیانی ب تایبەتی ئەوروپا و ئازادییا ل ئەوان وەلاتان ب چاڤێ خۆ دیتی، نەئارامی ل دەڤ پەیداکرییە و چاڤێن ئەوی ڤەبووینە و ئەو جیاوازییا د ناڤبەرا کوردان و ئەوان وەلاتاندا بۆ دیاربوویە، لەوا دبێژیت (نەبینە و نەرەوە)، ئانکو هندەک تشت ل دەڤ ئەوان دیتینە کو نەشێت خۆ بێدەنگ بکەت و نەئاخڤیت .

د هۆزانا (کۆچکا ئەڤینێ، خەونا نڤینێ)دا هاتییە :ـ

من سەرا و کۆچکا ئەڤینێ زوو پارستن، ئو پەرستن
کێر و چەقۆکێن بەکرۆکان هند شکاندن، هند
دەرخستن
...
لێ ئاگرێ ژ بنێ پێ من بەربوویە من
هەموو هیڤی ل من نڤاندن، ئومێد شووشتن
(عەبدوللا ٢٠١٣: ٨٣) .

هۆزانڤانی گوتنا مەزنان ئەوا دبێژیت (ئاگر ژ دەهمەنا بەر دبیتە مرۆڤی) (خەیات٢٠٢٣: ٦٢) ب شێوەیێ دەقا و دەق وەرگرتییە. سەرەدەریکرنا هۆزانڤانی ل گەل ئەڤێ گوتنێ ژ لایێ ڕۆخساریڤە ب تنێ ل جهێ پەیڤا (دەهمەن) هۆزانڤانی (بنێ پێ) ئینایە، ئەوژی چ گوهۆڕین د واتا ئەوێدا دروست نەکرینە. ژ لایێ ناڤەرۆکێڤە هۆزانڤانی هەمان گۆتن بۆ مەبەستەکا دی (ئەڤین)یێ بکارهینایە. باس ل ئەڤینییێ و ئەو زەحمەت و ماندیبوونا ئەوی کێشای دکەت ژبۆ هندێ داکو ئەڤینا ئەوی ژ دەست نەچیت، بەلێ (ئاگرێ ئەڤینێ ژ بنێ پێن ئەوی بەربوییێ)، واتە یارا ئەوی ب خۆ بۆ ئەگەرێ ژناڤچوونا کوچکا ئەڤینێ و مراندن هەمی هیڤی و ئومێدێن ئەوی .

د هۆزانا (جۆتیار) دا هاتییە:

ئەرێ ئاغا، باوەر نەکە،کو دێ ساخکەی شوونا داخان
بو خوە بگری ... دێ هەر مری
داخێن سوبە ژ یێن ئەڤرۆ دژوارترن (عەبدوللا ٢٠١٣: ١٣٣) .

هۆزانڤانی مفا ژ گوتنا مەزنان ئەوا دبێژیت (ساخ دبن شوینا خەنجەران لێ ساخنابن شوینا خەبەران) وەرگرتییە، هۆزانڤانی وەک ئاماژەیەک دایە دیارکرن کو ژ لایێ ڕۆخساریڤە مفا ژ چەند پەیڤێن ئەڤێ گۆتنێ وەرگرتییە و ژ لایێ ناڤەرۆکێڤە وەکی خۆ بکارهینایە. مەبەستا هۆزانڤانی ل ڤێرێ ئەوە دڤێت بێژیت مللەت یێ هشیاربووی و چاڤێن خەلکی یێن ڤەبووین ژبەر ئەوێ ڕەفتار و سەرەدەرییا خەلەت یا ئاغا ل گەل خەلکی دکەتن و پشتەڤانییا ئەوی بۆ داگیرکەران بوویە ئەگەرێ بریندارکرنا خەلکی. ئەڤجا ئەڤ برینە ب خەنجەرێ پەیدا نەبووینە، بەلکو ژ ڕەفتارا ئاغایان یا نەدروست ل گەل مللەتی و ساخبوونا ئەوێ برینێ نابیت یان دێ یا ب زەحمەت بیت .

هەمان گوتن هۆزانڤانی د هۆزانا (زڤرینا ل بەندێ) دا بکارهینایە، بەلێ ب مەبەستەک جودا ئەوژی:

ب هاتنا وێ ساخ بوون شوونا کێرێن دەڤرۆ
ب خێر بێ یار، ڕۆژا ل ناڤا عەڤری بەرزە بووی
(عەبدوللا ٢٠١٣ :٨٠) .

وەکو یا دیار هۆزانڤانی مفا ژ گوتنا مەزنان وەرگرتییە،بەلێ ئەڤ گوتنە بەروڤاژی واتایا ئەوێ بکارهینایە، ژبەرکو هاتنا یارا ئەوی ئەو برینێن ژ چوونا ئەوێ ل دلێ ئەوی بووین ساخبوون، واتە ئەڤ گوتنە ب تنێ وەک ئاماژە وەرگرتییە ب ناڤەرۆکەک جودا .

د هۆزانا (زێمار)دا هاتییە:

پسیارێ گۆت : ((چی دچینی ؟!
بەرسڤێ گۆت : هەکۆ شین بوو تو دێ بینی))
(ل٢٨٢).

هۆزانڤانی گوتنا مەزنان دەقا و دەق ب کارئینایە ئەوا دبێژیت: (چ دچینی دێ وی هەلینی) (یاسین، ٢٠٠٦: ٥٧). ژ لایێ ناڤەرۆکێڤە هۆزانڤانی ئەڤ گوتنە بۆ هەمان مەبەست بکارهینایە، ئانکو ب رێکا ئەڤێ گوتنێ کوردان ل سەر رەفتار و کریارێن ئەوان ئاگەهدار دکەت، دیسان ئەوان هانددەت ل سەر ئێکرێزی و ئێکگرتنێ، واتە ئەگەر د ئەڤرۆکەدا دەستێ ئێک و دوو گرتن و بوونە ئێک بێگومان دێ بەرهەمێ ئەڤێ ئێکگرتنێ و یەکسانێ بینن، بەروڤاژی ئەگەر ئێکگرتن نەبوو دێ ل پاشەرۆژێ توشی شکەستنێ و ژ ناڤچوونێ بین .

د هۆزانا (وار)دا هاتییە:

چەند بەرۆک و بەتەنێن تە من تێکڤەدان
زۆر تێهنی بووم من ئاڤ نەدیت (عەبدوللا
٢٠١٣: ٤).

هۆزانڤانی مفا ژ گوتنا مەزنان (یێ تێهنی ل ئاڤێ دگەریت) (قەرەنی، ١٩٨٤: ١٣٤) وەرگرتییە. مەبەستا هۆزانڤانی ژێ ئەوە ئەگەر کورد ب خۆ هەولا پێشڤەچوون و سەرکەڤتنان نەدەن، چ کەس یان چ میللەتێن دی مە پێشڤە نابەن و کورد ب خۆ تێنێن سەربەخۆبوونێ وسەرکەڤتینە. ئەڤجا هۆزانڤان یێ ل دویڤ چووی و بەرو بەتەنیێن تێکڤەداین، بەلێ دبێژیت (من ئاڤ نەدیت)، ئانکو مفا یێ ژ گوتنا مەزنان وەرگرتی، بەلێ واتا یا گوهارتی، ژبەرکو گوتن دبێژیت ئەگەر تۆ پێدڤی ب تشتەکی بووی دێ ل دویڤ گەریی دا ب دەستڤە بینی، هۆزانڤان یێ ل دویڤ چووی، بەلێ ئەو تشت ب دەستڤە نەئینایە، واتە رەنج و زەحمەت کێشایە بۆ ب دەستڤەهینانا ئازادی و سەربەخۆییێ، بەلێ دەستکەڤت ب دەستڤە نەئینانە ئانکو هۆزانڤان شیایە ب رێکا مفا وەرگرتنێ ژ گوتنا مەزنان وێنەیەکێ هونەری دروستبکەت و ئەڤ وێنەیە هێز و تهنەکێ دایە هۆزانێ کو هاریکاریا هۆزانڤانی کریە دەربرینێ ژ ئەوێ ماندیبون و زەحمەتێ بکەت یا کو چەندین سالە دیتی بۆ دەستڤەئینانا ئازادیا میللەتی .

د هۆزانا (رۆیێ بەفرێ)دا هاتییە:

((هەیهۆت ... هەیهوت))
سەرما تژ کوچک و کولینێ مە دبیت
((زڤستانێن مە بوونە جوت))
(عەبدوللا ٢٠١٣ :٣٣٨) .

هۆزانڤان د ئەڤێ پارچە هۆزانێدا گوتنا مەزنان ئەوا دبێژیت (ئەیهون، خلاس بوون مەهکێن ب جوت، دایێ کچ فروت و دا ب کەزوان و کەلوت، بابێ کور فروت و دا ب دار و سوت) (هادی ٢٠١٨: ٤٠٢) وەرگرتییە. هۆزانڤانی مفا ژ ناڤەرۆکا گوتنا مەزنان یا فۆلکلۆری وەرگرتییە، ئەوژی ب رێکا ئاماژەدان ب پەیڤا (هەیهوت) کو مەرەم پێ هەردوو مەهێن چرییێنە، کو ل دەڤەرێن چیایێن بلند دەستپێکا زڤستانییە، ژبەر هندێ گوتییە (زڤستانێن مە بوونە جۆت)، مەرەم پێ ئەڤ هەردوو مەهەنە کو دەستپێکا سەرماییە کو دکەڤیتە د ناڤ کوچک و خانی و مالاندا. د درێژە پێدانا ئەڤێ هۆزانێدا هۆزانڤان دبێژیت :

ل (بێدلخەی)کورکەکی کچکەک رەڤا بوو
ل ڤێ شەڤێ بەفر تلخە کەتە سەر ئێک
(عەبدوللا٢٠١٣ :٣٤٠) .

هۆزانڤانی مفا ژ گوتنەکا دی یا مەزنان وەرگرتییە ئەوا دبێژیت: (بێدلخە، ناچن بێ تلخە) (هادی، ٢٠١٨: ٤٠١)، ئانکو تلخێن بەفرێ ل سەر ئەردی دروست دبن. ل ڤێرێ رەنگە مەبەستا هۆزانڤانی ئەو بیت کو

بۆ ڕەڤاندنا کچێ دەم یێ گونجای نەبیت.

ئەگەر ئەم سەحکەینە ژمارا گۆتنێن مەزنان و ئەو بارێن تێدا هاتینە بکارهینان، پتر ژ(٢١) دێرێن هۆزانێ مفا ژ گوتنێن مەزنان دیتیە،(١٣)گوتنان مفا ژ ناڤەرۆکێ بۆ مەبەستەکا جودا وەرگرتییە و (٥) گوتن ژێ دەقا و دەق و (٣) گوتن ژێ ژ لایێ ڕۆخساریڤە وەکی خۆنە، بەلێ ب ناڤەرۆکەک جودا. هەر وەکو د ئەڤێ خشتەیدا هاتی:

ئاست	ژمارە	ڕێژا سەدی
ناڤەرۆک بۆ مەبەستەکا جودا	١٣	%٦٢
دەقا و دەق	٥	%٢٤
ڕۆخسار وەکی خۆ، ناڤەرۆک جودا	٣	%١٤

خشتە :

ل ڤێرە دیاردبیت کو هۆزانڤانی مفا پتر ژ ناڤەرۆکا گوتنان وەرگرتییە و ل دویڤ پێدڤیاتیا هۆزانا خۆ دەستکاری د گوتناندا کرینە و دناڤ هۆزانێن خۆدا مەزراندینە . واتە هوکارێ سەرەکی یێ بەرجەستەکرنا ئەڤان هەمی گوتنان ژبۆ ئەوێ یەکێ دزڤریت ، ژلایەکیڤە دا هێز و تینەک بدەتە هۆزانێن ناڤبری ، ژبەرکو گەلەک جاران ڕاماना هۆزانێ دناڤ ئەوێ گوتنا مەزناندا دهێتە دیتن ،واتە دا کو هۆزانێن خۆ پێ دەولەمەند بکەت . سەرەرایی ئەڤێ چەندێ ژێ ڕەونەق و جوانیەک دایە هۆزانێن (هزرڤان) ی و شیبیایە وێنەکێ هۆنەرییێ پڕی ڕامان و سەرنجڕاکێش بۆ هۆزانێ دروست بکەت ، ئانکو هۆزانڤان بکاریت ب جوانترین شێوە هزر و مەبەستا خۆ بگەهینیتە خۆاندەڤانی و سەرنجا ئەوی بەرەڤ هۆزانێن خۆ ڕابکێشیت .

ئەنجامێن گشتی:

١- گوتنێن مەزنان گەلەک بەربەلاڤن و جهەکێ تایبەت دناڤ فۆلکلۆرێ کوردیدا هەیە،وەک ڕێنشاندەرەکینە بۆ هوشیارکرنا مرۆڤی ل سەر چەوانییا سەرەدەریکرنێ د ئاخفتن و بزاڤێن ڕۆژانەدا.

٢- کورتییا ئاخفتنێ و ڕوونکرنا واتایێ تێدایە. سەلیقەیا ڕێکوپێکییێ د گۆتنێن مەزناندا بوویە ئەگەر هۆزانڤان و نڤیسەر مفایەکێ باش ژێ وەربگرن و د بەرهەمێن خۆدا بەرجەستە بکەن .

ئەنجامێن تایبەت :

١- هزرڤانی پتر ژ (٢١) جاران گۆتنێن مەزنان د هۆزانێن خۆدا مەزراندینە وئەڤان گوتنان کارتێکرنا خۆ هەبوویە ل سەر هۆزانێن هۆزانڤانی و مەزراندنا ئەوان هێز و تینەک دایە هۆزانێن ئەوی و بووینە ئەگەرێ دروستکرنا وێنەکێ هۆنەرییێ جوان و سەرنجڕاکێش.

٢-باهراپترگوتناندا مفا ژ لایێ ناڤەرۆکێڤە ب مەبەستەک جودا وەرگرتینە. بۆ نموونە گوتنا (حەتا نیڤا دەستی ڕەش نەبیت تاما دەڤی خۆش نابیت) هۆزانڤانی مفا ژ ناڤەرۆکا گوتنا مەزنا وەرگرتییە، بەلێ ب شێوەیەکێ بەروڤاژی ئەوێ واتایێ بکارهینایە، ژبەرکو گوتن ب خۆ دبێژیت هەتاکو تۆ زەحمەتێ نەبینی و نیڤا دەستێ تە ڕەش نەبیت تۆ خۆشییێ نابینی، بەلێ هۆزانڤانی ب ئەوێ واتایێ ئینایە، جۆتیاری و پالەیی حەزا کارکرنێ هەیە و دشێن کاری بکەن، بەلێ ژ ئەگەرێ شکاندنا هنجارێ جۆتیار نەشیایە جوتێ خۆ بکەت، ئانکو ئەڤ گوتنە ب خۆ گرێدای لایەنێ ئابوورییە، بەلێ دیسان د شیاندایە بۆ لایەنێ سیاسی ژێ بهێتە شرۆڤەکرن، دەمێ شۆرەشەک ژبەرێ ئارمانجان بجهبینیت، بهێتە ڕاوەستاندن و شۆرەشگێر ژێ چ

مفای ژ ماندیبوونا خۆ وەرنەگرن .

٣- (٥) گوتنێن مەزنان ب شێوەیێ دەقا و دەق وەرگرتینە. بۆ نموونە گوتنا (دزو مال خوێ بوونە هەڤال، گا د کولەکا بانی ڕا دزی)، هۆزانڤانی ژێ ئەڤ گوتنە وەکی خۆ بێی دەستکاری د ڕۆخسارو ناڤەرۆکێدا د ناڤا هۆزانا خۆدا مەزراندییە.

٤-مفا ژ (٣) گوتنێن مەزنان کو ژ لایێ ڕۆخسارێڤە وەکی خۆیە و ناڤەرۆک یا جودایە وەرگرتییە. بۆ نموونە (جەر ل ڕێکا ئاڤێ دشکێت)، هۆزانڤانی ئەڤ گوتنە ناڤەرۆکا ئەوێ بۆ مەبەستەکا جودا بکارهینایە، کو مفا وەرگرتییە ژ ژیان و ژیارا کەڤنا کوردەواری کو ژیانا ئەوان ل سەر ڕاڤ و نێچیرێ بوویە، بەلێ بۆ مەبەستەکا نەتەوایەتی بەرجەستەکرییە، دەمێ باب ژ نێچیرێ دزڤریت مەبەست پێ شۆرەشە .

ژێدەر

ب زمانێ کوردی

– ئالیخانی، پێزانێ (١٩٨٢) ، دومـراری ژ گەنجینا فولکلورێ کوردی، دهۆک: ژ بەلاڤکرنا ئەمینداریا گشتی یا روشنبیری و لاوان.

– ئامێدی، ڕێکێش (٢٠١٩)، فەرهەنگا گوتنێن مەزنا ، بەرگێ ئێکێ ، دهۆک : دەزگەهێ سپیرێز.

– ئامێدی، ڕێکێش (٢٠١٩)، فەرهەنگا گوتنێت مەزنا، بەرگێ سیێ ، دهۆک : دەزگەهێ سپیرێز.

– ئەمین ، زەکیە رەشید محەمەد (٢٠١١)، کومەڵێک پەند و ئیدیۆمی کوردی ، سلێمانی : وەزارەتی رۆشنبیری و لاوان .

– تـەقی، جـلال (١٩٨٤)، پـەندی پێشنان و قسـەی نەستەق کوردی ، هەولێر : چاپکراوەکانی ئەمینداریێتی گشتی رۆشنبیری لاوان .

– جەعفەر، حەجی (١٩٨٦)، گۆتنێن مەزنان ل دەڤەرا بەهدینان ، چاپا ئێکێ ، بەغدا .

– حسێن، ئەڤراز (٢٠٠٦)، فەرهەنگا گوتنێن پێشینان ، ژ ئەلفا بێیا لاتینی ڤەگوهاستیە ، هەلێر: دەزگەهێ سپێرێز

– خـەیـات، عبدالعزیز (٢٠٢٣)، گـوتـن و مـەرەم فولکلۆری، تەهران: وەشانێن کومپانیا پالو یا پەخش و راگەهاندنێ.

– خانکی، کوڤان (٢٠٠٨)، گوتنێن مەزنان د هۆزانا جەگەرخوین دا ، دهـوک : ڕێڤەبەریا پەرتووکخانا بەدرخانیا.

– ڕەسـول، شوکریە (٢٠٠٨) .ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی .چاپی یەکەم . هەولێر .

– ڕەسوول، عیزەدین مستەفا (٢٠١٠)، لێکۆڵینەوەی ئەدەبی فۆلکلۆری کـوردی ، چاپی سێیەم ، هەولێر : دەزگا ئاراس .

– شـارەزووری ، عەلی مەعروف (١٩٨١)، پەندی

پێشینانی کوردی ، چاپخانەی (الحوادپ).
– عبدوللا. هزرڤان (٢٠١٣) ، هندەک ژ وە و هەموو ژ من ، کۆبەرهەمێ هەلبەستێ ، بەرگێ ئێکێ ، هەولێر : یەکێتیی نووسەرانی کورد .
– عەلی،عائشە محەمەد (٢٠٠٦)، گوتن و جڤاک ، چاپی یەکەم ، هەولێر .
– قەرەنی ، ئەحمەد (١٩٨٤)، کانی کۆمەلە تێکستێن فولکلورینە ، پرتا یەکێ ،بغداد.
– محو، فارس تاهر (٢٠٢٢)، د پەرتوکا فولکلۆرێ کوردی ئەدەب ، زمان ، مێژوو، جڤاک و کەلەپوور دا هاتیە ، بەرگێ ئێکێ ، کۆمەکا ڤەکۆلەران ، زاخو:سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی .
– یاسین،وەهبیا محەمەد سەعید (٢٠٠٦). گۆتنێت پێشینان ل دەڤـەرا بادینان . بەرهەڤکرن : مەسعوود محەمەد سەعید. دهۆک .
– سەعید، پەیمان عبدالکریم (٢٠١٣)، وەرگێرانا راڤەکرنێ د گوتنێن مەزناندا ، ناما ماستەرێ ، زانکویا زاخو : سکولا ئادابێ ١٩٩
– عەبدوللا ، عەدنان مەهدی (٢٠١٧)، گوتارا جڤاکی د گوتنێن مەزناندا (دەڤەرا بەهدینان) وەکو نموونە ، ناما ماستەرێ ، زانکویا دهۆک : کولیژا پەروەردا بنیات .
– ئەحمەد ، خالدە صەدیق(٢٠١٣)، رەنگڤەدانا گۆتنێن مەزنان د رۆخسار و ناڤەرۆکا هۆزانێن نالبەندیدا ، ناما ماستەرێ ، زانکویا دهۆک : سکولا ئادابێ .
– جەعفەر ، حەجی (٢٠٠٦)، (گەریانەک بلەز دناڤ پەندێن کوردیدا) ، گۆڤارا پەیڤ ، ژمارە (٣٦) .
– دۆسکی ، محەمەد امین (١٩٩٨)، (کورد د گوتنێت مەزنا دا)، گوڤارا ڤەژین ، ژمارە (١٢) .
– عەبدلرەحمان ، محسن (٢٠٢٤) ، (کەلتۆر گەنجینەیا مللەتانە)، گوڤارا مەتین ، ژمارا ٢٥٠، دهۆک : ناڤەندا خانی یا رەوشەنبیریو راگەهاندنێ .
– الیاس ، بارزان صالح و محەمەد ، بارزان حسێن (٢٠٢٣) ، (رەنگڤەدانا فۆلکلوری د رۆمانا (هێلێن سۆر) یا هزرڤانیدا وەکو نموونە) گوڤارا زانکویا دهـوک : ژمارا (٢) ، پەربەندا ٢٦.
– قادر . رەمـەزان حەجی (٢٠١١) ، (کارتێکرنێن فولکلۆری ل سەر یەکەمین شانۆناما کوردی). گۆڤارا زانکویا دهۆک . ژمارا (٢) . پەربەندا ١٤.
٢٧- محمد، عبدی و قـادر، رەمـەزان و حاجی ، نوزاد عبدالله (٢٠١٦)، (گوتنێن مەزنان د گۆلزارا شێخ تاهرێ شووشی دا) ،گۆڤارا زانکویا زاخۆ ، ژمارە (١) ، پەربەندا ٤.
ب زمانێ عەرەبی
– ابو عي ، محمد توفيق (١٩٨٨) ، الأمثال العربية و العصر الجاهلي ، بيروت : دار النفائس للطباعة و النشر و التوزيع .
– الغلامى ، محمد رؤف (١٩٦٤)،كتـاب المردد من الأمثال العامية الموصلية ، بغداد ـ
– عبدالله. أحمد جاسر (٢٠١٠ـ ٢٠١١) ،مجمع الأمثال للميدانى ، رساله ماجستير ، جامعه الشرق الاوسط.
– فتحي ، مصطفى (٢٠٠١) ، موسوعة الأمثال العربية الفصحى ، عمان: دار أسامة للنشر و التوزيع .
– كراب ، الكزاندر هجرتى (١٩٦٧)، علم الفلكلور ، ترجمة: رشدى صالح ، القاهره : دار الكتاب العربى .

ملخص البحث

تعد الأمثال (الحكم) قسم لفظي في أقسام الفولكلور، وتحتل حيزا كبيرا في أدب الفولكلور الكردي. من حيث

المصطلح، فهي عبارات مختصرة تحمل معاني عميقة ومعقدة. أما من حيث الهدف و التعريف، فالأمثال تقدم النصيحة والتوجيه التربوي. وبما أن الشعر يحتاج أيضا إلى لغة معقدة ومؤثرة، يرى الشاعر أن الأمثال واحدة من أفضل الأدوات لتحقيق هذا الغرض. تهدف هذه الدراسة إلى توضيح كيف توظيف (هزرڤان) الأمثال واستفاد منها في شعره، من خلال دراسة طريقة استخدامها وتكرارها . وتسعى إلى إبراز مدى تأثير الأمثال في أعماله الشعرية ، مع التركيز على دورها في تشكيل التعبير الشعري. ولتحقيق ذلک، تم اعتماد ثلاث مقاربات رئيسية في التحليل: المقاربة البنائية، والمقاربة اللغوية (أو معجمية الألفاظ)، والمقاربة الأسلوبية (أو الجمالية).كيف استطاع (هزرڤان) الاستفادة من الأمثال ؟ وكيف استخدم الأمثال في الشعر ومدى استخدامها ؟ تم الشرح عن هذا الشئء في بحث تحت عنوان (توظيف الأمثال في ديوان (توظيف الأمثال (الحكم) في ديوان "البعض منكم والكل مني") يتكون هذا البحث عن فصلين. الفصل الأول، فيتناول تعريف الأمثال وأهميتها وكيفية الاستفادة منها. بينما يركز الفصل الثاني بشكل أوسع على استخدام الشاعر هزرڤان الأمثال في الشعره, وهذا البحث يتكون ايضا من ملخص بكل من اللغة الكوردية, العربية و الانجليزية و مقدمة و النتائج و قائمة المصادر.تبرز الأمثال في الأدب كميزة أدبية هامة، ولا سيما في التعبير الشعري لدى الشعراء. إذ تضفي الأمثال قوة وعمقا، وتمنح النص القدرة على خلق صور حيوية وذات مغزى، مما يسهم في جذب انتباه القارئ وتشجيعه على مواصلة القراءة. وغالبا ما تصبح وسيلة فعالة لاستمالة القارئ والحفاظ على تفاعله مع النص.

الكلمات المفتاحية: الفولكلور، الأمثال، الشعر، توظيف ، والاستفادة منها.

Abstract

Proverbs (wise sayings) are part of verbal literature within the domains of folklore and occupy a significant space in Kurdish folklore literature. In terms of terminology, they are concise expressions that carry deep and complex meanings. Regarding their purpose and definition, proverbs provide guidance and educational advice. Since poetry also requires a deep, complex and impactful language, the poet sees proverbs as one of the best tools to achieve this purpose. This study is an attempt to demonstrate how Hizrvan utilized and benefited from proverbs in his poetry? examining both the manner and frequency of their usage? It seeks to highlight the extent and impact of proverbs within his work, focusing on how they shaped the poetic expression. To achieve this, the analysis is structured around three key approaches: the structural approach, the linguistic (or diction) approach, and the stylistic (or aesthetic) approach. Research conducted called (The Employment of Proverbs in the Diwan (Some from You and All from Me)), which consist of two chapters. The first chapter discusses the definition, significance, and ways to benefit from proverbs. The second chapter delves more deeply into how the poet (Hizrvan) incorporated proverbs into his poetry. This research also contains of

an abstract in all three languages, Kurdish, Arabic and English, and introduction, outcome of the research and list of references. The prominence of proverbs in literature represents a significant literary feature, particularly in the poetic expression of poets. Proverbs add strength, depth, and the potential to create vivid and meaningful imagery, which helps attract the reader's attention and encourages continued reading. They often become a means to draw the reader in and sustain their engagement .with the text

Key words: Folklore, proverbs, poetry, .Employment, and benefiting from them